

Mervân b. Ebî Hafsa ve Methiyeleri

İD Muhammed Alanko * İD Cüneyt Maral **

Atf/©: Alanko, Muhammed, Maral, Cüneyt, Mervân b. Ebî Hafsa ve Methiyeleri, Artuklu Akademi, 2021/8 (2), 400-411

Öz: Erken dönemlerden itibaren şair, Araplar açısından önemli bir konumda olmuştur. Bu bağlamda ticaretin can damarı sayılan panayırlarda şairler boy ölçüşmüşlerdir. Bunun yanında kabul gören şiirlerin Kâbe duvarına asılması bu eylemin dini hüviyete bürünmesini sağlamıştır. Kabilelerin rekabetinde de şairler aktif rol almış ve kaba kuvvet kadar etkili olmuşlardır. Bu mücadelede övgü ve yergi had safhada kullanılmıştır. Övgü temalı şiirler zamanla methiye türünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mervân b. Ebî Hafsa da Emevî ve Abbâsî döneminde birçok devlet adamına methiyeler yazan ve yazdığı methiyeler sayesinde büyük bir servet sahibi olan önemli Arap şairlerindendir. Mervân, sahip olduğu bu büyük servete rağmen diğer şairler gibi savurgan bir hayat yaşamamış, bilakis elde ettiği serveti aşırı bir cimrilikle korumaya çalışmıştır. Üstün zekâsı sayesinde Abbâsî halifelerinin ilgisini cezbeden şair, özellikle Abbâsî valisi Ma'n b. Zâide için nazmettiği beyitleriyle ön planda olmuştur. Bu makalede Mervân b. Ebî Hafsa'nın hayatından kısaca bahsedilmiş ve methiyeleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Mervân b. Ebî Hafsa, Şiir, Medih, Abbâsîler, Ma'n b. Zâide.

Marwan ibn Abi Hafsa and His Eulogy on Caliphates

Citation/©: Alanko, Muhammed, Maral, Cüneyt, Marwan ibn Abi Hafsa and His Eulogy on Caliphates, Artuklu Akademi, 2021/8 (2), 400-411.

Abstract: From the early times, the poet has occupied an essential position for the Arabs. In this context, the poets competed in the fairs, which used to be considered the lifeblood of trade. In addition, the attachment of the accepted poems on the wall of the Kaaba, which was an important place in the belief system, enabled this action to take on a religious identity. Poets took an active role in the competition of different tribes and they were as effective as military strength. In this tribal struggle, too, praise and obloquy genres were utilized immensely. Praise-themed poems led to emergence of the type of eulogy over time. Marwan bin Abi Hafsa is a significant Arabian poet who wrote praises for lots of statesmen in Umayyad and Abbasid periods and saved a remarkable wealth with these praises. Marwan did not spend a wasteful life like the other poets, even though he had a big fortune, he tried to keep his wealth with an overly stinginess. He became prominent especially with his couplets written for Abbasids governor Ma'n ibn Za'ida. In this article, biography of Marwan ibn Abi Hafsa is briefly referred and his writings in praise/eulogy genre are analyzed.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Marwân b. Abi Hafsa, Poem, Eulogy, Abbasids, Ma'n b. Zâ'ida.

Giriş

Şair ve şiir, Arapların kültürel yapısının ayrılmaz bir parçası olarak tarih boyunca toplumsal hafızalarında yer edinmiştir. Câhiliye döneminde şairler, toplumun çoğunluğu tarafından rahiplere eşdeğer konumda kabul edilmiş doğüstü yetenekleri olan kişiler olarak görülmüşlerdir. Şairler panayırlarda bireyleri konu edindikleri gibi kabilevi yapıları da konu edinen şiirleri dile getirmişlerdir. Hatta bazı kabileler kılıç ve kaba kuvvetin yanında şairlerin sivri dilleriyle mücadele etmekteydiler. Bu bağlamda kabileler, karşılıklı mücadelelerini şairlerini de yanlarına alarak hakemlerin huzuruna çıkıp sürdürmüşlerdir. Şairler de övgü ve yergi içerikli şiirleriyle kabilelerini savunmaktaydılar.¹

Araplarda övgü çok önemli olup asabiyet sistemi içerisinde önemli bir yer edinmektedir. İnsan tabiatı gereği övülmek ve takdir edilmek ister. Erken dönemlerden itibaren Araplarda birey ve toplum psikolojisinde övünme ve böbürlenme had safhadaydı. Yaşadığı yere göre herkes kendini üstün görmekteydi. Örneğin köyde ve şehirde oturan kişi çölde yaşayanı küçümserdi. Şehirli bir tüccar, kendi statüsünde olmayanlardan uzak dururdu. Buna karşın çölde yaşayan bir bedevi de kendini bütün iyiliklerin, güç ve yiğitliğin sahibi görürdü. Câhiliye şairi kabilesinin toprağı, vadisi, işi ve geçim kaynağı ile övünürdü. Bunu yaparken düşman kabileyi de yererdi. Şair çölde yaşayan bir bedevi ise güçlü kişinin işinden saymadığı ziraat, zanaat ve ticaret gibi işlerle uğraşmayı küçümserdi. Bunlarla meşgul olanları korkudan

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, alanko_21@hotmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, cuneytmaral21@gmail.com

¹ Yahya Suzan, *Di'bil ve Hicivleri* (Ankara: Sonçağ, 2017), 1.

savaşmayıp bir köşeye çekilen zayıf kimseler olarak görürdü.² Toplumda övme vazifesini yüklenen şairler genellikle asabiyet bağı çerçevesinde bağı buldukları kabileyi yüceltme maksadıyla övgüleri sıralamayı amaç edinirken Câhiliye sonrası dönemde maddi menfaat, sosyal ve siyasal konular elde etmek için bu eylemi icra etmişlerdir.

Övgü içerikli şiirler, zamanla Arap edebiyatında مدح/مدیح medh/medîh kavramlarıyla müstakil olarak ele alınmıştır. مَدْحٌ – مَدْحٌ – مَدْحٌ kökünden türemiş olan مدح/مدیح medh/medîh, sözlükte “birinin veya bir şeyin sahip olduğu güzel meziyetleri dile getirmek, birinden veya bir şeyden memnuniyet duymak, övmek, senâ etmek” anlamlarına gelmektedir.³ Edebî anlamda hicvin zıddı olan medih için tek bir tanım yapmak zor görünmektedir. Medih için “kişinin aklı, cesareti, iffeti, adaleti ile övülmesidir bunların dışındaki övgü medih değildir” ve “kişinin taşıdığı ya da sonradan kazandığı iyi özelliklerle övülmesidir” şeklinde sınırlayıcı ve sınırı tam konamayan tanımlar yapılmıştır.⁴ Övgünün edebî üsluba bürünmüş hali olan medih için genel olarak şunları ifade etmek mümkündür: “Medih, birine karşı takdir ve şükran duygularını sunmak veya maddi bir çıkar elde etmek gayesiyle daha çok bireysel olmakla birlikte kabile, toplum, millet, ülke, vatan, şehir vb.nin güzel sıfat ve meziyetlerini dile getirmektir. Bu içerikteki şiirlere de methiye denmiştir.”⁵ Methiyenin tarihsel seyrine bakıldığında ise Câhiliye döneminde bu konuda müstakil kasidelerin bulunmadığı göze çarpmaktadır. Bu dönemde methiyeler gazel, fahriye ve hamriyeler içerisinde yer almıştır. Bu bağlamda methiyelerin sonraki asırlarda müstakil olarak ele alındığı dile getirilmiştir. İçerik açısından da methiyelerin Câhiliye döneminde birey ve kabileye yöneldiği, sonraki aşamalarda ise siyasi erkler, şehirler, halk kitleleri ve fırkalara yöneldiği dikkati çekmektedir.⁶ Bu değişimin yaşanmasında siyasi yapı ve yaşam şartlarında meydana gelen dönüşümün etkisi göze çarpmaktadır.

Toplum nazarında önemli bir konuma sahip olan Câhiliye şairi, kabilesinin iftihar kaynağı ve düşmanla mücadele aracı olarak görülmekteydi. Şair tipolojisine bakıldığında ise Câhiliye döneminde şairler şarap ve kadınları da konu edinir, başı buyruk bir yaşam sürerlerdi. Halkın teveccühü ve yardımlarıyla ayakta duran şairlerin övdükçe ya da yerdikçe kazanç elde etmeleri, benimsedikleri yaşam tarzının doğal sonucuydu. Bunun yanında şairin övgüsüne mazhar olmak büyük bir paye, yergisine maruz kalmak da en büyük utanç kabul edilirdi. Her ne kadar İslâm’ın zuhuru toplumun ve bireyin bazı yapısal değişimlere uğramasını sağlasa da sonraki dönemlerde Câhiliyeden gelen davranış formları gün yüzüne çıkmıştır. Şairler ve toplumun nazarındaki yerleri de bu bağlamda sonraki dönemlerde önemini korumuştur. Bu aşamadan sonra şairler, menfaat vb. durumlar için methiyeler dizmiş kabile reisinin yerini artık siyasi erk almış ve yönetici konumunda olanlar da şairin toplum üzerindeki etkilerini kullanmaya çalışmışlardır. Mervân b. Ebî Hafsa da Abbâsi döneminde yaşayan ve siyasi erk ile yakın duran şairlerdendir ve dönemin yöneticilerine methiyeler dizerek maddi menfaat elde etme çabasında olmuştur. Mervân b. Ebî Hafsa’nın methiyeleri edebi açıdan önemli olmakla birlikte tarihsel açıdan da yönetici ve şairler arasındaki alakayı ortaya koyması bağlamında önemlidir. Nitekim yönetici erk, şairleri bazen propaganda aracı olarak kullanmıştır. Bu hususlara binaen bu makalede Mervân b. Ebî Hafsa’nın hayatı aktarılacak ardından methiyeleri tarihsel arka planıyla birlikte irdelenecektir. Meşhur bir şair olması ve yaşadığı dönem göz önüne alındığında Mervân b. Ebî Hafsa’nın çok sayıda çalışmaya konu olduğu görülmektedir.⁷ Ancak yapılan çalışmalarda şairin edebi kişiliği ve şiirsel üslubu ön plana çıkmış olup methiyeleri arka planda kalmıştır. Ayrıca genel anlamıyla şairin tipolojik yapısı göz ardı edilmiştir. Yine şairlerin davranışsal yapılarında Câhiliye döneminden bahse konu olan zamana kadar meydana gelen değişimler tam anlamıyla

² Yahya Suzan, *Arap Şiirinde Hiciv* (Konya: Aybil, 2012), 1.

³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, ts.), “mdh” 2/589; İsmail Durmuş, “Methiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/406.

⁴ Sa’id Hamid Şevârib, *el-Medhufti’s-Şi’ri’l-Câhili* (Kahire: Mecmu’a Ecyâlli Hidmâti’t-Tesvik, 2008), 11.

⁵ Durmuş, “Methiye”, 29/406.

⁶ Siraceddin Muhammed, *el-Medihu fi’s-Şi’ri’l-'Arabî* (Beyrut: Dâru’r-Râtibi’l-Câmi’iyye, ts.), 6-7.

⁷ Kahtan Reşid et-Temîmi, *Mervân b. Ebî Hafsa ve Şi’rihu*, (Necef: Matbatu Nu’man, 1392/1976); Nuredin Muhammed Zevîn, *el-Hasaisu’l-üslûbiyye fi Şi’ri, Mervân b. Ebî Hafsa*, (Mısır: Cami’atu Menûfiyye, Küliyeti’l-’Adab, Yüksek Lisans Tezi, 1430/2009); İmân Mahmud İbrahim Kutub, *Medâihu Mervân b. Hafsa fi’l-'Abbâsiyyîn* (İskenderiyye: Câmî’atu İskenderiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2015); Eşref Muhammed ‘Alam, “er-Ru’yetü’s-siyâsiyye fi Şi’ri Mervân b. Ebî Hafsa”, *Haüliyyâtu Âdâbi ‘Aymî Şems* 41 (Eylül 2013), 81-111; Hazım Burhan Alnajjar, “es-Sidku’l-atîfi fi Şi’ri Mervân b. Ebî Hafsa”, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 23, (Haziran 2021), 731-738.

mukayese edilmemiştir. Bu bağlamda bu çalışmada, Mervân b. Ebî Hafsa üzerinden meydana gelen değişimin analiz edilmesi de hedeflenmiştir.

1. Hayatı

Tam adı Mervân b. Süleymân b. Yahyâ b. Ebî Hafsa'dır ancak daha çok Mervân b. Ebî Hafsa olarak bilinir. Hicrî 105, milâdî 723 yılında Yemâme bölgesinde doğmuştur. Oğlunun adı Sımt olması hasebiyle kendisine Ebu's-Sımt künyesi verilmiştir. Nazmettiği bir beyitten ötürü Zu'l-Kiml lakabıyla anılan Mervan, ayrıca Ebu'l-Heyzâm ve Ebu'l-Hendâm künyeleriyle de çağrılmıştır.⁸

Mervân'ın nesebiyle alakalı bir ihtilaf söz konusudur. Bazı ravilere göre, Ebû Hafsa künyesiyle bilinen dedesi Yezîd, Hz. Osman (ö. 35/656) veya Mervân b. el-Hakem (ö. 65/685) vasıtasıyla Müslüman olan Yahudi bir doktor idi. Arap kabilelerinden olan 'Ukl kabilesi, Ebû Hafsa'nın kendi kabilelerine mensup olduğunu iddia etmiş ve Yemâme halkı da bu iddianın doğru olduğu konusunda ısrarcı olmuşlardır. Ancak Ebû Hafsa'nın kendisi ve ailesi bu iddiayı kabul etmemişlerdir. Torunu Muhammed b. İdris (ö. ?), 'Ukl kabilesinin iddiasını reddetmiş ve dedesinin onlardan olmadığını, aksine İran'ın güneyindeki Fars şehirlerinden İstâhr bölgesine mensup bir köle olduğunu ifade etmiştir. Yaygın görüşe göre, torununun belirttiği gibi, Ebû Hafsa fars asıllı olup çocukluk dönemini Ukl kabilesinde geçirmiştir. Daha sonra Hz. Osman onu yanına almış ve ileriki dönemlerde Mervân b. el-Hakem'e hibe etmiştir. Ebû Hafsa, Hz. Osman'ın şehit edildiği gün büyük bir kahramanlık göstererek yaralanan Mervân b. el-Hakem'i savaş ortamından çıkarmayı başarmıştır. Mervân b. el-Hakem, Medine valisi olunca onun bu cesaretini ödüllendirmek amacıyla kölelikten azat etmiş ve Yemâme haracını toplamak üzere kendisini görevlendirmiştir.⁹

Hicrî 105 yılında Yemâme bölgesinde doğan Mervân'ın buradaki hayatı, çocukluk yılları ve halkla olan ilişkileri hususunda tarih ve edebiyat kitaplarında yeterli bir bilgi bulanmamaktadır. Ancak şairin şiirlerine bakıldığında, henüz yirmili yaşlarda iken Şâm'a geldiği ve Emevî halifelerinden Velîd b. Yezîd'e (ö. 126/744) ödülleriyle nail olma ümidiyle şu methiyeleri dizdiği görülmektedir:¹⁰

إِنَّ بِالشَّامِ بِالْمَوْقَرِ عِزًّا و مُلُوكًا مُبَارَكِينَ شُهُودًا
سَادَةً مِنْ بَنِي يَزِيدٍ كِرَامًا سَبِّحُوا النَّاسَ مَكْرَمَاتٍ وَ جُودًا
هَانَ يَا نَاقَتِي عَلَيَّ فَسِيرِي أَنْ تَمُوتِي إِذَا لَقِيتِ الْوَلِيدًا

Şâm'ın el-Muvakkar bölgesinde meşhur izzet sahibi mübarek krallar vardır.

Benî Yezîd kabilesinden gelen bu krallar;

Cömertlik, saygınlık ve ikramda bulunma hususunda insanların en önde gelenleridir.

Ey devem! Bil ki, ben Velîd ile karşılaştıktan sonra, senin ölmen benim için önemsiz olmuştur. Haydi git artık!

Yazmış olduğu bu beyitler Velîd'in hoşuna gitmemiştir. Bu nedenle şair Velîd'den uzaklaşmış ve artık Emevî halifeleri için şiir nazmetmekten geri durmuştur. Bu durum, onun halifeler yerine Emevî valilerine yönelmesine sebep olmuştur. Şairin daha çok Abbâsî valilerinden Ma'n b. Zâide'yi (ö. 151/768 [?]) öven kasideleri bulunmaktadır. Ma'n vefat ettikten sonra ise Abbâsî halifelerinden Mehdî (ö. 169/785), Hâdî (ö. 170/786) ve Harûn Reşîd'i (ö. 193/809) överek şiirlerine devam etmiştir.¹¹

Mervân, halifelere ve devlet adamlarına methiyeler düzen ve bunun karşılığında ödüller elde eden soylu bir aileden gelmektedir. Kendisi de pek çok halife, vali ve vezir için methiyeler yazmış ve bunun neticesinde büyük bir servet sahibi olmuştur. Mervân ile aynı dönemde yaşayan Arap şairleri onun kadar kazanç sağlayamamışlardır. Ancak O, sahip olduğu bu büyük servete rağmen cimri kişiliğiyle ön planda olmuştur. Öyle ki onun cimriliği yiyecek ve giyeceklerine de bariz bir şekilde yansımıştır. Bir rivayete göre

⁸ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sadr, 2008), 10/60; İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-Şu'arâ*, thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1976), 42; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1977), 5/189; Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi'ru Mervân b. Ebî Hafsa*, nşr. Hüseyin Atvân (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 2009), 7; Süleyman Tülücü, "Mervân b. Ebû Hafsa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/229.

⁹ el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 10/60-61; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 5/189; Medîne Hâlid, *eş-Şu'arâ'u'l-bedü fi'l-asri'l-Abbâsiyyi'l-evvel* (Sudan Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), 77.

¹⁰ Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi'ru Mervân b. Ebî Hafsa*, 33.

¹¹ Hişâm Abdu's-Selâm Ali Câdd, "Ma'n b. Zâide fi şî'ri Mervân b. Ebî Hafsa: er-ru'ye ve'l-edât", *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb* 1/27 (Ocak 2012), 14.

Halife Mehdî, Mervân'a ve dönemin bir diğer şairi Selm el-Hâsır'a(ö. 186/802) ikramda bulunurdu. Selm el-Hâsır değeri 10 bin olan ve üzerinde süslü eyer ile yular bulunan bir beygirle Mehdî'nin huzuruna gelirdi. Ayrıca ipek kumaştan yapılmış ve pahalı olan elbiseler giyiner, güzel kokular sürerdi. Ancak Mervân b. Ebî Hafsa, Mehdî'nin huzuruna üzerinde; koç derisinden yapılmış bir kürk, kalın bir gömlek, pamuktan bir sarık, ucuz bir terlik ve pis kokulu kalın bir örtü ile gelirdi.¹²

Mervân büyük bir cimrilik ve tamahkârlık ile servet biriktirmeye çalışmıştır. Bu nedenle kıt kanaat geçinmiş ve kendini dünyevi lezzetlerden alıkoymuştur. Övdüğü kişilerden elde ettiği serveti kendisi için bile kullanmamaya gayret göstermiştir. Rivayetlere göre bir cemaat, Mervân'ı ziyaret etmek için Yemâme'ye gelir. Mervân kendilerine hurma ikram eder. Ardından hizmetçisine bir miktar para ve bir kap vererek yağ almaya gönderir. Hizmetçi parayı alıp gider. Mervân, kısa bir süre sonra hizmetçinin elinde yağla döndüğünü görünce bir anda sinirlenir. Hizmetçisini karşısına alarak "sen bana ihanet ettin" der. Hizmetçi, Mervân'ın söylemiş olduğu söz karşısında şaşırılmış bir şekilde "bu parayla sana nasıl bir ihanette bulunabilirim ki?" diye cevap verir. Ancak Mervân, hizmetçinin yağı birinden ücretsiz talep ettiğini ve parayı cebe attığını söyler.¹³

Bir başka rivayete göre, Mervân et düşkünü biridir. Ne zaman canı et istese, hizmetçisini yanına çağırır ve çarşıya gidip kelle (hayvanın baş kısmı) almasını ister. Kendisine yaz kış niçin kelle yediği sorulduğunda ise, diğer etlere nazaran kellenin fiyatını daha iyi bildiğini, dolayısıyla hizmetçisinin kendisini kandıramayacağını söyler.¹⁴ Mervân'ın hizmetçisiyle yaşamış olduğu bu iki olaya bakıldığında onun çevresindeki insanlara karşı daima bir kuşku içinde olduğu ve bu insanlar tarafından kandırılma korkusuyla yaşadığı görülmektedir.

Şair, yaşamı boyunca halifeler ve valilerden aldığı ödüllere rağmen diğer şairler gibi savurgan bir hayat yaşamamış, aksine elde ettiği büyük serveti aşırı bir cimrilikle korumaya çalışmıştır. Eğlenceden uzak basit bir hayat yaşayan şair, cimri yapısıyla ön planda olmuştur. Dolayısıyla bu yönünü ele alan pek çok rivayetle karşılaşmaktayız. Bu rivayetlerden birine göre Mervân kasaptan yarım dirheme et alır. Aldığı eti pişirmek üzere tencereye bırakır. Ancak o esnada arkadaşlarından biri kendisini yemeğe davet eder. Bunun üzerine neredeyse pişmiş kıvama gelen eti tencereden çıkarıp satın aldığı kasaba eksik bir miktarla geri vermeye çalışır. Bunun üzerine rahatsız olan kasap Mervân'dan şikayetçi olur. Bu durum Hârûn Reşîd'e kadar ulaşır. Hârûn Reşîd Mervân'ı yanına çağırır ve "yazıklar olsun sana, bu yaptığın nedir?" diye azarlar. Mervân, halifenin bu söylemleri üzerine "ben israf yapmayı sevmem" der.¹⁵

Hayatının büyük bir kısmını Yemâme'de geçiren Mervân'da, yabancı kültürle yoğrulmuş Bağdat Abbâsî kültür ve medeniyetinin etkisine rastlanmamaktadır. Dolayısıyla şiirlerine bakıldığında daha çok çöl şairlerinin gelenekleri ağır basmaktadır. Ayrıca şiirlerinde duygu ve düşüncelerini bir hitap havasında dile getirmesinden ötürü II. yüzyılda ortaya çıkan "minberî şiir" adındaki şiir türünün önde gelen temsilcilerinden sayılmaktadır.¹⁶

Medih, Mervân bin Ebî Hafsa'nın ihtimam gösterdiği en önemli şiir konusudur. Her ne kadar hiciv, gazel, mersiye ve tasvir alanında şiirler nazmetse de eserlerinin büyük bir kısmını medih üzerine inşa etmiştir. Öte yandan medih alanındaki şiirlerini nazmederken övdüğü kişilerin ilgisini çekerek daha fazla ödüle nâil olmak adına yazmış olduğu beyitler üzerinde bir yıl boyunca uğraştığı kaydedilir. İlgili yılın ilk dört ayında şiiri nazmeder, ikinci dört ayında bu şiir üzerinde düzenlemeler ve süslemeler yapar, son dört ayında ise şiiri bu alandaki usta şair ve eleştirmenlerin incelemelerine sunar. Özenle nazmettiği şiir beğeniler toplarsa bu şiiri övdüğü kişiye ve halka takdim eder.¹⁷

Mervân b. Ebî Hafsa hicrî 182 milâdî 798 yılında¹⁸ Hârûn Reşîd döneminde vefat etmiştir. Vefatıyla ilgili kaynaklarda kesin bir bilgi olmamakla birlikte Şia'dan birinin suikastı sonucu öldürüldüğü yönünde

¹² el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 10/64-65.

¹³ el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 10/65.

¹⁴ el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 10/65.

¹⁵ el-İsfahânî, *el-Eğâni*, 10/66.

¹⁶ Tülücü, "Mervân b. Ebû Hafsa", 29/229.

¹⁷ Tülücü, "Mervân b. Ebû Hafsa", 29/229-230.

¹⁸ Merzubânî, *Mu'cemu's-Şu'arâ*, thk. Fârûk Eslîm (Beyrût: Dâru's-Sâdir, 2005), 374.

bir iddia söz konusudur. Bu iddiaya göre, Sâlih b. 'Atiyye (ö.?) adındaki bir şahıs, Mervân'ın Şia ile ilgili muhalif görüşlerinden rahatsız olmuş ve kendisinden intikam almaya yemin etmiştir. Bu ahidini gerçekleştirmek için de Mervân'la yalandan dostluk ilişkileri kurmaya çalışmış ve olabildiğince yanından ayrılmamaya gayret göstermiştir. Bu durum Mervân'ın sıtma hastalığına yakalanmasına kadar devam etmiştir. Sâlih b. 'Atiyye, Mervân'ın hasta olduğu bu dönemlerde daha fazla yanında olmaya çalışmıştır. Nitekim bir gün baş başa kalma fırsatı yakalayan Sâlih, Mervân'ı boğazlayarak öldürmüştür.¹⁹

2. Methiyeleri

Mervân b. Ebî Hafsa, gerek Emevî döneminde gerekse Abbâsî döneminde, karşılaştığı halifelere ve önemli mevki sahibi şahsiyetlere ödülleri nâil olma ümidiyle methiyeler dizmiştir. Hayatının erken dönemlerinde şiir yazmaya başlayan Mervân, öncelikle Emevî halifesi Velîd'i metheden beyitler inşâd etmiş fakat halife beklentilerine cevap vermeyince, büyük bir hayal kırıklığı ile memleketi Yemâme'ye geri dönmüştür. Nitekim şairin şiirlerine bakıldığında Emevî dönemine ait şiirleri oldukça azdır. O daha çok Abbâsî döneminde başta Abbâsî valisi Ma'n b. Zâide olmak üzere dönemin halifelik görevini icrâ eden şahsiyetlerine methiyeler yazmaya gayret göstermiştir. Bu çalışmada öncelikle Mervân'ın Ma'n b. Zâide ve Abbâsî Halifeleri için nazmettiği dönemin siyasal çalkantılarına da ışık tutan bazı methiyelerine yer verilecektir.

2.1. Emevî Komutanı ve Abbâsî Valisi Ma'n b. Zâide'ye Methiyeleri

Ebû Müslim el-Horâsânî'ye ait isyancı bir grup, Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'un Hâşimiyye'deki sarayını kuşatmıştı. Az sayıda askeriyile hazırlıksız bir şekilde yakalanan Ebû Ca'fer el-Mansûr, neredeyse bu isyancı grup tarafından öldürülecekti. Halifenin ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını fark eden Ma'n b. Zâide eş-Şeybânî, yüzleri örtülü muhafızlar arasından sıyrılarak halifenin önüne geldi ve onu isyancıların elinden kurtarmayı başardı. Bu cesurluğuyla yetinmeyen Ma'n b. Zâide halife saraydan çıkarken onun atının yularını tutarak canını tehlikeye attı. Halife, kendisi için kahramanca savaşan bu askeri merak etmiş ve sonrasında bu askerin güçlü bir kabileden gelen Ma'n b. Zâide olduğunu öğrenince onu takdir ederek Yemen valiliğine tayin etmiştir.²⁰

Ma'n b. Zâide halifenin kendisini mükâfatlandığı bu makam sayesinde, Yemen bölgesinde büyük bir şöhrete ulaşmıştır. Dolayısıyla bir çok şair, Ma'n b. Zâide'nin ödülüne nail olmak için onu öven kasideler yazmışlardır. Bu durum Yemâme'de bulunan Mervân b. Ebî Hafsa'nın da ilgisini cezbetmiştir. Mervân Yemen'e gelerek Arap medhinin harika örneklerinden sayılan kasideleriyle Ma'n'ı övmeye başlamıştır. Bu kasideler, şairin Ma'n b. Zâide tarafından ödüllendirilmesinin yanı sıra büyük bir şöhret elde etmesine de yol açmıştır.

Araplar daima nesepleriyle iftihar eden bir kavimdir. Geride bıraktıkları edebî kültürde bu durumu açık bir şekilde görmek mümkündür. Şairler şiirlerinde övgülerine mazhar olan kişilerin neseplerinden iyi bir şekilde bahsetmeye gayret göstermişlerdir. Şair Mervân b. Ebî Hafsa da Ma'n b. Zâide'yi överken daima onun güzel ahlakından ve faziletlerinden bahsetmekte ve bu ahlakın onun soyuyla bağlantılı olduğuna vurgu yapmaktadır. Ma'n b. Zâide'deki ahlakın hem kendisinde hem de kavminde sarsılmaz bir konumda olduğuna dikkat çekmektedir. Şair, Ma'n'ın korkak ve yardıma muhtaç kimseler için uğrak noktası olduğunu bir kasidesinde şöyle dile getirmektedir:²¹

إِلَى بَابِ مَعْنٍ يَنْتَهِي كُلُّ رَاغِبٍ يُرْجِي النَّدَى أَوْ خَائِفٍ يَتَرَقَّبُ
جَرَى سَابِقًا مَعْنُ بْنُ زَائِدَةَ الَّذِي بِهِ يَفْخَرُ الْحَيَّانُ بَكْرًا وَ تَغْلَبُ
فَيَبْرَزُ حَتَّى مَا يُجَارَى وَ إِنَّمَا إِلَى عَرْقِهِ يُنْمَى الْجَوَادُ وَ يُنْسَبُ²²

Yardıma muhtaç veya korkak herkes Ma'n'ın kapısına gider.

Bekr ve Tağlib kabilelerinin kendisiyle iftihar ettiği Ma'n b. Zâide daha önce ortaya çıktı.

Öyle ki peşinden gidilecek kadar dikkatleri üzerine çekti. Ve ancak cömert kimse soyuyla nitelenir.

¹⁹ Medîne Hâlid, *eş-Şu'arâu'l-bedvî fi'l-asri'l-Abbâsî*, 84.

²⁰ Mahmut Kelpetin, "Ma'n b. Zâide", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2 Cilt/191-192.

²¹ Hişâm Abdu's-Selâm Ali Câdd, "Ma'n b. Zâide fi ş'i'ri Mervân b. Ebî Hafsa: er-ru'ye ve'l-edât", 24.

²² Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi'ru Mervân b. Ebî Hafsa*, 16-17.

Şair bu beyitlerinde yardıma muhtaç ve korkak insanların Ma'n b. Zâide'nin yanına geldiklerini ve Ma'n'ın bu insanların umutlarını boşa çıkarmamak adına onlara yardım ettiğini ifade etmektedir. Şair, Ma'n'ı cömertlik sıfatıyla övmekte ve bu cömertliğin eski zamanlara dayandığına vurgu yapmaktadır. Öyle ki Bekr ve Tağlib kabileleri Ma'n b. Zâide ile daima övünmüşlerdir.

Mervân en güzel methiyelerini Ma'n b. Zâide'yi överken söylemiştir. Onun için inşad ettiği methiyeler, Abbâsî halifelerinin birçoğunun ilgisini çekmiş ve dolayısıyla Abbâsî halifeleri onun şiirlerini incelediklerinde, şairlerin halifeleri överken söyledikleri kaliteli medih örnekleriyle karşılaşmışlardır. Şairin aşağıda yer alan beyitleri, bahsi geçen şiir türlerinden biridir. Şair, bu beyitlerine Ma'n b. Zâide'nin dördüncü dedesi olan Matar'ı ve onun soyundan gelen evlatlarını överek başlamaktadır:

بُنُو مَطَرٍ يَوْمَ الْيَقَاءِ كَانَهُمْ
هُمُ يَمْنَعُونَ الْجَارَ حَتَّى كَانَتْ لِحَارِهِمْ بَيْنَ السِّمَّاكَيْنِ مَنْزِلُ
بَهَائِيلَ فِي الْإِسْلَامِ سَادُوا وَ لَمْ يَكُنْ كَأَوْلِهِمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ أَوْلُ
هُمُ الْقَوْمِ إِنْ قَالُوا أَصَابُوا وَ إِنْ دُعُوا أَجَابُوا وَ إِنْ أَعْطُوا أَطَابُوا وَ أَجْرَلُوا
وَ مَا يَسْتَطِيعُ الْفَاعِلُونَ فِعَالَهُمْ وَ إِنْ أَحْسَنُوا فِي النَّائِبَاتِ وَ أَجْمَلُوا
ثَلَاثٌ بِأَمْثَالِ الْجِبَالِ حُبَاهُمْ وَ أَحْلَامُهُمْ مِنْهَا لَذَى الْوِزْنِ أَثْقَلُ²³

Matar'ın çocukları savaş gününde

Haffân ormanlarında yavruları olan aslanlar gibidirler.

Onlar komşularını öyle bir şekilde muhafaza ederler ki, sanki o komşularının iki yıldız arasında bir evi vardır.

Onlar ki İslamiyet'te hüküm süren iyilik sahibi kimselerdir.

Câhiliyye dönemindeki hiçbir ecdat, onların ecdatları gibi olmadı.

Onlar öyle bir kavimdir ki, bir şey söyleseler doğru söylerler,

Kendileri çağrıldıklarında çağrıya cevap verirler,

Bir şey verdiklerinde fazlasıyla verirler.

İnsanlar musibet durumlarında her ne kadar iyilikte bulunsalar da

Onların yaptıklarını yapamazlar.

Onların sahip oldukları akıl, dağların üç katıdır

Ve hedefleri ise bu dağlardan daha ağırdır.

Bu lâmiyye, Mervân'ın Ma'n b. Zâide için söylediği en güzel kasidelerden biri olarak kabul edilmektedir. Zira bazı edebiyatçılar bu kasidenin güzelliğine değinmeden geçmemişlerdir. İbnu'l-Mu'tez, bu kaside için "Mervân'ın yazdığı en güzel kaside, Ma'n b. Zâide'yi överek söylediği lâmiyyedir. Zira bu kaside sayesinde döneminin şairlerine nispeten daha fazla ilgi görmüştür" diyerek şairin yazdığı lâmiyyenin önemine vurgu yapmaktadır. İbnu'l-A'râbî ise bu kaside karşılığında Ma'n'ın Mervân'a verdiği ödüllerin az olduğunu, hatta sahip olduğu her şeyi ona verse dahi onun hakkını ödeyemeyeceğini söylemiştir.²⁴

Emevîler döneminde komutanlık görevini icra eden Ma'n b. Zâide, Abbâsiler döneminde Yemen ve Sistân valiliklerine tayin edilmişti. Cesur bir asker olmasının yanı sıra çevresindeki insanlara yaptığı yardımlarla da tanınan Ma'n,²⁵ özellikle Abbâsiler döneminde insanların ilgisini çekmeyi başarmıştı. Sahip olduğu makam ve yaptığı iyilikler neticesinde, birçok şair onun cömertlik vasfını ele alan şiirler nazmetmişlerdi. Bu şairlerin başında Mervân b. Ebi Hafsa geliyordu. Aslında bunda şaşılacak bir durum yok. Çünkü aynı zamanda Ma'n'ın ödülleri en fazla nail olan şairdir. Bu sebeple Ma'n için yazdığı her kasidede onun cömertlik vasfına değinmiştir:

تَجَنَّبَ (لَا) فِي الْقَوْلِ حَتَّى كَانَهُ
حَرَامَ عَلَيْهِ قَوْلُ (لَا) جِئِن تَسْأَلُ
تَشَابَهَ يَوْمًا عَلَيْنَا فَأَشْكَلَا
فَلَا تَحْنُ نُدْرِي أَيُّ يَوْمِيهِ أَفْضَلُ
أَيُّومُ نَدَاهُ الْغَمْرُ أَمْ يَوْمُ بَأْسِهِ
وَ مَا مِنْهُمَا إِلَّا أَعْرُ مُحَجَّلُ²⁶

Ondan bir şey istediğinde "hayır" demekten kaçınır.

Sanki "hayır" demek, onun için haram bir şeydir.

İki gününün benzer olması, bizim için anlaşılması güç bir durumdur.

²³ Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi'ru Mervân b. Ebî Hafsa*, 88-89.

²⁴ Hişâm Abdu's-Selâm Ali Câdd, "Ma'n b. Zâide fi ş'i'ri Mervân b. Ebî Hafsa: er-ru'ye ve'l-edât", 27.

²⁵ Kelpetin, "Ma'n b. Zâide", EK-2 Cilt/192.

²⁶ Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi'ru Mervân b. Ebî Hafsa*, 89.

Çünkü hangi gününün daha iyi olduğunu bilmeyiz.
Yardımlarının sel olup aktığı gün mü? Yoksa kahramanca savaştığı gün mü?
O iki gün arasında parlak beyaz renkli bir at vardır.

Ma'n b. Zâide, Mervân'ın kendisi için nazmettiği bir kasideyi ona yüz bin dirhem vererek ödüllendirmiştir. Bu durum dönemin halifesi Mansûr'a kadar ulaşmıştır. Nitekim Ma'n b. Zâide bir gün halifenin huzuruna geldiğinde, Halife, Mervân'ın Ma'n için nazmettiği kasideden bir beyti kendisine okur ve Mervân'a yüz bin dirhem vermesine sebep olan beytin bu beyit mi olduğunu sorar:

مَعْنُ بْنُ زَائِدَةَ الَّذِي زِينَتْ بِهِ شَرَفًا إِلَى شَرَفِ بَنِي شَيْبَانَ²⁷
O, sayesinde Benû Şeybân kabilesinin şerefının arttığı Ma'n b. Zâide'dir.

Ma'n, Mervân'ı bu beytinden ötürü ödüllendirmediğini, bilakis şu beyitlerinden ötürü ödüllendirdiğini ifade eder:

مَا زَلْتُ يَوْمَ الْهَاشِمِيَّةِ مُعَلِّمًا بِالسَّيْفِ دُونَ خَلِيفَةِ الرَّحْمَنِ²⁸
Haşimiyye gününde sen kılıç ustası olarak durmadan Rahman'ın halifesinin etrafındaydın.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Ma'n b. Zâide Halife Mansûr'u Hâşimiyye'deki sarayını kuşatan isyancı bir gruba karşı korumuştur. Mervân bu beyitleriyle Ma'n'ın o günkü kahramanlığına vurgu yapmıştır. Dolayısıyla Halife Ma'n'ın Mervân'a bu beyitlerinden ötürü ödül verdiğini duyunca mahcup olur ve ona dönerek yüz bin dirhem vermekle iyi yaptığını dile getirir.²⁹

2.2. Abbâsî Halifelerinden Mehdî'ye Yönelik Methiyeleri

Şairin Ma'n b. Zâide üzerine söylediği beyitlerin yanı sıra Abbâsî halifelerine nazmettiği methiyeler de bulunmaktadır. Onun methettiği ilk Abbâsî halifesi Mehdî'dir. Ancak şair ile halifenin ilk görüşmesi farklı bir şekilde vuku bulmuştur. El-Fadl b. er-Rebî'in anlatımına göre Mervân b. Ebî Hafsa, sayesinde büyük servet sahibi olduğu Ma'n b. Zâide vefat ettikten sonra Bağdat'a gelip Abbâsî halifelerinden Mehdî'nin huzuruna çıktı. Bir grup şairin yer aldığı mecliste, yazmış olduğu kasideyi halifeye okudu. Bunun üzerine Halife kendisine dönüp kim olduğunu sordu. Halifenin bu sorusuna cevap olarak "ben senin şairin Mervân b. Ebî Hafsa" dedi. Halife, Mervân'ın daha önce Ma'n b. Zâide için nazmettiği bir beyti hatırlatarak "sen değil misin, Ma'n'dan sonra nereye gideriz diyen? Şimdi de gelmişsin bizden hediyeler talep ediyorsun. Bizim yanımızda sana vereceğimiz hiçbir şey yok" dedi. Sonrasında halifenin adamları Mervân'ı ayaklarından çekiştirerek meclisten dışarıya çıkardılar.³⁰ Halifenin bu tavrı karşısında çaresiz bir şekilde memlekete dönen Mervân, Bağdat'a halifenin hediyelerine nail olma ümidiyle gelmiş, ancak halife onun daha önce Abbâsî valilerinden Ma'n için nazmettiği bir beyti eleştirerek kapı dışarı etmişti. Ertesi yıl, yazdığı başka bir kaside ile tekrar halifenin huzuruna çıkmaya karar verdi. Şair, siyasi içerikli bu kasidesinde Abbâsîlerin halifeliğe daha layık olduğunu savunarak halifenin gönlünü kazanmaya çalışmıştır.

هَلْ تَطْمِسُونَ مِنَ السَّمَاءِ نُجُومَهَا بِأَكْفَكُمْ أَمْ تَسْتُرُونَ هِلَالَهَا
أَمْ تَجْحَدُونَ مَقَالَهَ عَنْ رَبِّكُمْ جَبْرِيْلُ بَلَّغَهَا النَّبِيَّ فَقَالَهَا
شَهِدْتُ مِنَ الْأَنْفَالِ آخِرَ آيَةٍ بِنُرِّهِمْ فَأَرَدْتُمْ إِبْطَالَهَا³¹
Ellerinizle gökyüzündeki yıldızları mı kapatıyorsunuz, yoksa gökyüzündeki hilâli mi?
Ya da sizler, Cebrâil'in Peygambere getirdiği Rabbinize ait sözleri mi inkâr ediyorsunuz?
Nitekim Enfâl sûresinin son ayeti onların mirasına hükmetmiştir.
Sizler ise o ayeti bozmak istiyorsunuz.

Şair siyasi içerikli bu beyitlerinde, alevîleri muhatap alarak onların Abbâsîlere karşı mücadelelerini eleştirmiş ve Abbâsîlerin hilafetteki haklılığını Kur'an'daki Enfâl sûresinin son ayetiyle ispatlamaya çalışmıştır. Nitekim bu ayette geçen ifade şu şekildedir:

²⁷ Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi'ru Mervân b. Ebî Hafsa*, 106.

²⁸ Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi'ru Mervân b. Ebî Hafsa*, 107.

²⁹ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 10/75.

³⁰ el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 10/71-72.

³¹ Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi'ru Mervân b. Ebî Hafsa*, 99.

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
 “Sonrasında inanıp hicret eden ve sizinle beraber cihâd edenler, işte onlar sizlerdendir. Allah’ın kitabına göre erham sahipleri (akrabalık bağı olanlar) birbirine daha yakındır. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”

Mervan, Enfâl sûresinde yer alan bu ayeti öne sürerek Abbâsîlerin hilafeti hak ettiğini, onların bu hususta Hz. Fatıma’nın çocuklarından önce hilafeti elde etmeleri gerektiğini ve mirasta amcaların torunlardan önce geldiğini savunmuştur. Halife bu beyitleri işitir işitmez büyük bir hayranlıkla yerinden kalkar ve Mervân’a dönüp nazmettiği kasidenin kaç beyitten oluştuğunu sorar. Mervan yüz beyitten oluştuğunu söyleyince, halife ona yüz bin dirhem verilmesini emreder.³²

Mervan maddi kazanç elde etme adına her zaman Abbâsî halifeleri ile irtibatını sağlamlaştırmak istemiştir. Bu nedenle bir yandan Abbâsîlerin hilafetteki haklılığını savunurken öte yandan Abbâsîlere muhalif olan gruplara ağır eleştirilerde bulunmuştur.³³ Nitekim Halife Mehdî’yi överken de onun hilafetteki haklılığını savunmuş ve onu tevazu, takva, insan haklarını gözetme, Allah’a karşı huşu içinde olma gibi bir takım mezîyetlerle ön plana çıkarmıştır.

و مَالِي إِلَى الْمَهْدِيِّ لَوْ كُنْتُ مُذَيَّبًا سِوَى جَالِمِهِ الصَّافِي مِنَ النَّاسِ شَافِعٍ
 عَلَيْهِ مِنَ النَّفْوَى رِذَاءٌ يَكُونُ وَ لِلْحَقِّ نُورٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ سَاطِعٌ³⁴

Bir suçlu olsaydım, insanlar arasında tertemiz olan Mehdî’nin affetmesinden başka bir şefaathçi benim için var olmazdı.

Onun üzerinde onu koruyan takvadan bir elbise vardır. Gözlerinin arasında /alının ortasında hak nur parlar

Bir rivayete göre Mervân b. Ebî Hafsa halife Mehdî’yi Rusâfe şehrindeki sarayında ziyaret eder. Bu ziyaretinde halife için nazmettiği beyitleri okur. Bunun üzerine halife ona büyük miktarda para verir:³⁵

أَمْرٌ وَ أَحْلَىٰ مَا بَلَ النَّاسِ طَعْمَهُ عَذَابُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ نَائِلُهُ
 فَإِنَّ طَلِيقَ اللَّهِ مَنْ هُوَ مُطْلَقٌ وَ إِنَّ قَبِيلَ اللَّهِ مَنْ هُوَ قَاتِلُهُ³⁶

İnsanların tattığı en acı ve en tatlı şey, Müminlerin Emiri (Mehdî)’nin azabı ve iyiliğidir.

Allah’ın hür kıldığını O hür kılar, Allah’ın öldürdüğünü O da öldürür.

Mervân b. Ebî Hafsa bir gün halife Mehdî’nin yanına Kasru’s-Selâma’ya gider. Ya’kûb b. Davud adındaki bir şahsın yaptıklarından ötürü Mehdî’nin öfkeli bir halde oturduğunu görür. Bunun üzerine Mervân, halife Mehdî’ye dönüp söz konusu şahsın Râfizîlere mensup biri olduğunu ve hatta söylemiş olduğu bir beytinden ötürü kendisine düşman olduğunu söyler.³⁷

أَنَّى يَكُونُ وَ لَيْسَ ذَلِكَ بِكَائِنٍ لِيَبْنِي الْبَنَاتِ وَرَأْتُهُ الْأَعْمَامُ³⁸

Her ne olursa olsun, amcaların veraseti kadınların çocuklarına ait olmaz.

Mervân bu beyitlerinde tekrardan Abbâsîlerin hilafetteki haklılığına değinmektedir. Dolayısıyla söz konusu bu beyit, Ya’kûb’un düşmanlığını kazanmasına yol açmıştır. Mervân, Ya’kûb’un kendisine düşman kesilmesine aldırmadan bu beyit dışında birkaç beyit daha okuduğunu halifeye söyler.

كَأَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مُحَمَّدًا لِرَأْفَتِهِ بِالنَّاسِ وَاللَّهِ
 عَلَى أَنَّهُ مَنْ خَالَفَ الْحَقَّ مِنْهُمْ سَقَتَهُ يَدَ الْمَوْتِ الْخُوفُ الرِّوَاصِدُ³⁹

Müminlerin Emiri Muhammed, insanlara karşı merhametli olduğu için

insanların babası gibidir. Her ne kadar o insanlar onun hakkına muhalefet etseler ve puslu ölümler ona ölüm eli uzatsalar da.

أَحِبًّا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ مُحَمَّدًا سُنَنَ النَّبِيِّ حَرَامَهَا وَ خَلَالَهَا
 مَلِكٌ تَفَرَّعَ تَبَعُهُ مِنْ هَاشِمٍ مَدَّ الْإِلَهُ عَلَى الْأَتَامِ ظِلَالَهَا⁴⁰

Müminlerin Emiri Muhammed (Mehdî), Peygamberin sünnetindeki helal ve haram olan şeyleri yaşattı.

Onun kaynağı, Allah’ın insanlara gölgesini uzattığı Hâşim’den olan bir kraldır.

³² el-İsfahâni, *el-Eğâni*, 10/72.

³³ Mustafa eş-Şek’a, *Rihletu’s-Şi’r*, (Kâhire: Ed-Dâru’l-Misriyyetu’l-Lubnaniyye, 1997), 514.

³⁴ Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi’ru Mervân b. Ebî Hafsa*, 66.

³⁵ el-İsfahâni, *el-Eğâni*, 10/73.

³⁶ Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi’ru Mervân b. Ebî Hafsa*, 95.

³⁷ el-İsfahâni, *el-Eğâni*, 10/73.

³⁸ Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi’ru Mervân b. Ebî Hafsa*, 104.

³⁹ Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi’ru Mervân b. Ebî Hafsa*, 38.

⁴⁰ Mervân b. Ebî Hafsa, *Şi’ru Mervân b. Ebî Hafsa*, 97.

Mervân'ın bu beyitleri halife Mehdî'nin hoşuna gitmiş ve halife kendi cebinden 30 bin dirhem vermiştir. Bununla yetinmeyerek ona bir cübbe ve bir şal hediye etmiştir.⁴¹

2.3. Abbâsî Halifelerinden Mûsâ el-Hâdî'ye Yönelik Methiyeleri

Mervân'ın Mehdî dışında övdüğü bir diğer Abbâsî halifesi Mûsâ el-Hâdî'dir. Onunla ilgili havadisleri oldukça azdır. Çünkü aralarında çok fazla bir münasebet olmadan Hâdî vefat etmiştir. Aralarında kısa süreli bir irtibat olmasına rağmen Mervân'ın Hâdî üzerine yazmış olduğu methiyeden yola çıkılarak bu irtibatın güçlü bir boyutta olduğu söylenebilir.

تَشَابَهَ يَوْمًا بِأَسِيهِ وَ نَوَالِهِ فَمَا أَحَدٌ يَذْرِي لِأَيُّهُمَا الْفَضْلُ

Kahramanca savaştığı ve hediyeler dağıttığı günler birbirine benzer. Hangisinin daha üstün olduğunu hiç kimse ayırt edemez.

Bu beyit üzerine Hâdî, Mervân'a dönerek "peşin verilen 30 bin dirhemi mi yoksa hazineye ait hesap defterlerine sana verilmek üzere kaydedilen 100 bin dirhemi mi istersin?" şeklinde bir soru yöneltir. Mervân, halifenin sorusuna "Ey Müminlerin Emiri, hangisinin daha iyi olduğunu sen bilirsin. Ancak şu an bunu unutmmuşsun. İzin verirsen sana hatırlatayım" şeklinde cevap verir. Halife de onun bu isteğini tamam diyerek kabul eder. Bunun üzerine Mervân kendine 30 bin dirhemi peşin ödeyeceğini, diğer 100 bin dirhemi de kendisine verilmek üzere hazineye ait hesap defterine yazacağını söyler. Bu cevap karşısında Hâdî "bilakis hepsi peşin verilecek" diyerek bütün ödülü peşin vermiştir.⁴²

2.4. Abbâsî Halifelerinden Hârûn Reşîd'e Yönelik Methiyeleri

Mervân, Abbâsî halifelerinden Hârûn Reşîd için de methiyeler kaleme almıştır. Yazdığı bu beyitler incelendiğinde, onun her zamanki gibi övdüğü kişilerin ödülleriyle nail olmayı amaçladığı ve bu amaç doğrultusunda bir takım göndermeler yaptığı görülmektedir:

وَسَدَّتْ بِهَارُونَ التَّغُورُ فَاحْكِمْتُ
به من أمور المسلمين المرائر
وما انفك معقوداً بنصر لوأوه
له عسكر عنه تشظى العساكر
وكل ملوك الروم أعطاه جزية
إلى وجهه تسمو الغيور و ما سمئت
على الرغم قسراً عن يد وهو صاغر
إلى مثل هارون العيون النواظر
ترى حوله الأملاك من آل هاشم
كما حقت البدر النجوم الزواهر
إذا فقد الناس الغمام تتابعن
عليهم بكفك الغيوم المواطر
على ثقة ألفت إليك أمورها
قريش، كما ألقى عصاه المسافر
أمور بميراث النبي وليتها
فأنت لها بالحزم طاب وناشير
و أبناء عباس نجوم مضبئة
إذا غاب لآخ آخر زاهر⁴³

Hârûn ile gedikler kapandı. Müslümanlar acılara karşı muhkem oldu.

Onun sancağı daima yardıma bağlıdır. Onun öyle bir askeri vardır ki diğer askerler onun karşısında parçalanır.

Rum krallarının tümü kendi elleriyle ona cizye vermesine rağmen o kibirlenmez.

Gözler onun yüzüne yöneliyor. Bakan gözlerin hiç biri onun gibisine yönelmemiştir.

Parlak yıldızların ayın etrafını sardığı gibi Haşimî ailesinin önde gelenlerini onun etrafında görürsün.

İnsanlar yağmur dolu bulutları yitirdiğinde yağmur dolu bulutlar senin avuçlarınla onları takip eder.

Yolcunun değneğine dayandığı gibi Kureyşliler senin güvenilirliğine dayanıp işlerini sana teslim ettiler.

O işleri Peygamber'den miras aldın ve sen azim ile onları koruyor ve yayıyorsun.

⁴¹ el-İsfahânî, el-Eğânî, 10/73.

⁴² el-İsfahânî, el-Eğânî, 10/66.

⁴³ Mervân b. Ebî Hafsa, Şi'ru Mervân b. Ebî Hafsa, 53; Muhammed b. Cerir et-Taberî, Târihu'r-rüsiüli ve'l-mülük, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, ts.), 8/347-348.

Abbâs'ın çocukları ışık saçan yıldızlar gibidirler. Bir yıldız kaydığında onun yerine daha parlak gelir.

Bir kısmı aktarılan söz konusu methiyelerde, daha önceki halifelere dizdiği methiyelerde olduğu gibi Mervân, hilafetin Abbâsilerin hakkı olduğunu Hârûn Reşîd'in Hz. Peygamber'den hilafeti miras aldığını vurgulamıştır. Bunun yanında yağmur metaforunu da kullanıp teşbihte mübalağaya gidip Hârûn Reşîd'in doğa üstü olaylara müdahale ettiğini dile getirmiştir. Bu methiyeleri duyan Hârûn Reşîd çok sevinir Mervân'a bir cübbe giydirip beş bin dinar ve on tane Rum köle verip kendi özel bineğiyle onu göndermiştir.⁴⁴

Sonuç

Arap edebiyatının temel taşı olan şiir, Arapların kültürel, sosyal ve siyasi yapılarından izler taşımaktadır. Şairlerin taşıdığı tarihi verilere odaklanmak, Arapların anlam dünyasına inebilmeyi kolaylaştıracaktır. Kabilevi yapıya bağlı asabiyet eksikli yaşam tarzının hüküm sürdüğü bir coğrafyada övgü ve yergi had safhada olmuştur. Kabileler şairler üzerinden mücadele ederken şairler onların mal varlıklarından istifade etmişlerdir. Toplumsal ahlak haline gelen bu karşılıklı iletişim daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Değişim sadece aktörlerde meydana gelmiştir. Artık şair yeni toplumsal ve siyasal duruma ayak uydurmuş, yeni düzenin aktörleri de şairin toplumdaki konumunu kullanarak propagandalarını sürdürmüşlerdir.

Hicri 2. yüzyılda hem Emevî hem de ilk Abbâsî dönemini yaşamış olan Mervân b. Ebî Hafsa da şiirleriyle ön plana çıkan bir Arap şairidir. Her ne kadar mersiye, hiciv, gazel gibi şiir türlerine ait beyitleri bulunsa da, kendisi daha çok halifelerin ve devlet adamlarının -ödüllere nail olma ümidiyle- övdüğü methiyeleriyle tanınmıştır. Yazdığı şiirlerle Emevîler döneminde pek ilgi görmeyen şair, Abbâsîler döneminde, Abbâsilerin halifelikte daha evlâ olduğunu dile getirdiği şiirleri sayesinde dönemin halifelerinin ilgisini çekmeyi başarmış ve bu halifelerin ödülleri kazanmıştır. Gerek Abbâsî valisi Ma'n b. Zâide'ye gerekse Abbâsî halifelerine nazmettiği beyitler, okuyucuya şiirsel bir haz vermektedir. Bunun yanı sıra methiyelerinde halifelikle ilgili siyasî konulara değinmesi hasebiyle dönemin siyasî havasını da yansıtmaktadır.

Kaynakça

- 'Alam, Eşref Muhammed. "er-Ru'yetü's-siyâsiye fî şî'ri Mervân b. Ebî Hafsa". *Haaviyâtü Âdâbi 'Ayni Şems* 41 (Eylül 2013), 81-111.
- Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, Ali b. el-Huseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî. *el-Eğânî*, thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdır, 2008.
- Hazım Burhan Alnajjar. "es-Sidku'l-atîfî fî şî'ri Mervân b. Ebî Hafsa, *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 23, (Haziran 2021), 731-738.
- Hişâm Abdu's-Selâm Ali Câdd. "Ma'n b. Zâide fî şî'ri Mervân b. Ebî Hafsa: er-ru'ye ve'l-edât", *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb*, 1/27 (Ocak 2012), 3-72.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zaman*, thk. İhsân 'Abbâs. Beyrût: Dâru Sâdır, 1977.
- İbnu'l-Mu'tez, Ebu'l-'Abbâs 'Abdullâh b. Muhammed el-Mu'tezz. *Tabakâtu's-şu'arâ*, thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1976.
- İbnu'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk. *el-Fihrist*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2013.
- Kelpetin, Mahmut. "Ma'n b. Zâide". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2 Cilt/191-192. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

⁴⁴ Taberî, *Târîhu'r-eüsûli ve'l-mülûk*, 8/347-348.

- Kutub, İmân Mahmud İbrahim. *Medâihu Mervân b. Hafsa fî'l-'Abbâsiyyîn*. İskenderiyye: Câmî'atu İskenderiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Medîne Hâlid. *eş-Şu'arâu'l-bedv fî'l-asri'l-'Abbâsî*. Sudân Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015.
- Mervân b. Ebî Hafsa, Mervân b. Süleymân b. Yahyâ b. Ebî Hafsa Yezîd. *Şi'ru Mervân b. Ebî Hafsa*. nşr. Hüseyin Atvân. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 2009.
- Merzubânî, Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd. *Mu'cemu's-şu'arâ'*. thk. Fârûk Eslîm. Beyrût: Dâru's-Sâdr, 2005.
- Mustafa eş-Şek'a. *Rihletu's-şî'r*. Kâhire: ed-Dâru'l-Misriyyetu'l-Lubnaniyye, 1997.
- Sa'id Hamid Şevârib. *el-Medhu fî's-şî'ri'l-câhilî*. Kahire: Mecmu'a Ecyâlli Hidmâti't-Tesvik, 2008.
- Sirâceddîn Muhammed. *el-Medîh fî's-şî'ri'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'r-Râtibi'l-Câmî'îyye, ts.
- Suzan, Yahya. *Arap Şiirinde Hiciv*. Konya: Aybil, 2012.
- Suzan, Yahya. *Di'bil ve Hicivleri*. Ankara: Sonçağ, 2017.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rüsûli ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- et-Temîmî, Kahtan Reşîd. *Mervân b. Ebî Hafsa ve şî'ruhu*. Necef: Matbatu Ne'amân: 1392/1976.
- Tülücü, Süleyman. "Mervân b. Ebû Hafsa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/229-230. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Zevîn, Nureddîn Muhammed. *el-Hasaisu'l-üslubiye fî şî'ri, Mervân b. Ebî Hafsa*. Mısır: Cami'atu Menûfiyye, Külliyyeti'l-'Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1430/2009.

Marwan ibn Abi Hafsa and His Eulogy on Caliphates

Citation/©: Alanko, Muhammed, Maral, Cüneyt, Marwan ibn Abi Hafsa and His Eulogy on Caliphates, Artuklu Akademi, 2021/8 (2), 400-411.

Extended Abstract

Poet and poetry, as an integral part of cultural structure of the Arab, have taken a specific place in their social memories throughout history. In the period of Jahiliyyah, poets were seen as people with supernatural abilities who were accepted as equivalent to priests by the majority of the society. The tribes maintained their bilateral struggles, taking their poets with them, before the arbiters. Poets were also defending their tribes with their poems characterized with praise and satires. Humans naturally want to be praised and appreciated. Praise is a very important phenomenon among Arabs and it has an important place in tribalism. The poet class in Jahiliyyah period was proud of his tribe's land, valley, work and livelihood. While doing so, he would also slander the enemy tribe. While the poets who took on the duty of praising in the society generally aimed to rank the praises in order to glorify the tribe they belonged to within the framework of the ties of tribalism, they performed this duty in order to obtain material benefits, social and political prestiges in the post- Jahiliyyah period. As a result of these expectations, the type of praise which is basically defined as expressing beautiful attributes and virtues of a tribe, society, nation, country, homeland, city, etc. has a place in literary field with the aim of expressing feelings of appreciation and gratitude towards someone or gain a material benefit. In terms of content, it is noteworthy that eulogies were directed to individuals and tribes in the age of Jahiliyyah and in the later stages, they were directed to political powers, cities, masses of people and sects. The effect of the transformation in the political structure and living conditions in this change is striking.

Within terms of content, it is remarkable that eulogies were directed to individuals and tribes in the Age of Jahiliyyah and in the later stages they were directed to political powers, cities, masses of people and sects. The effect of the transformation in the political structure and living conditions in this change is striking. In this context, it is seen that the praising genre underwent a change in terms of content and the poet tried to take a place next to the state dignitaries in the new order and to cover the praising with a political form.

Marwan ibn Abi Hafsa was one of the famous poets who witnessed some parts of the Umayyad and Abbasid periods. Marwan ibn Abi Hafsa wrote many poems during his lifetime. In his poems, the type of eulogy makes one feel the weight of the political power of his period. Therefore, his praises are of political content. He especially praised the Abbasids on their right to attain the power of caliphate. However, as we look at the poems of the poet, it is seen that he arranged the eulogies for Walid ibn Yazid (d. 126/744) that was one of the Umayyad caliphs in the hope of achieving his rewards when he came to Damascus but the couplets he wrote did not please Walid. Therefore, the poet distanced himself from Walid and refrained from composing poetry for Umayyad caliphs. This situation caused him to turn to Umayyad governors instead of caliphs. In addition, there are eulogies praising one of the Abbasid governors, Ma'n ibn Za'ida (d. 151/768 [?]). After Ma'n passed away, he continued his poems by praising the Abbasid caliphs Mahdi (d. 169/785), Hadi (d. 170/786) and Harun al-Rashid (d. 193/809). In return for these praises, he received awards and had a great fortune. However, despite his great wealth, he was at the forefront with his stingy personality. Biography of Marwan who spent most of his life in Yamama, does not reflect the influence of Baghdad Abbasid culture and civilization mixed with foreign culture. When we look at his poems, the traditions of desert poets predominate. In addition, due to the way of expressing his feelings and thoughts in an air of address, he is considered to be one of the leading representatives of the poetry genre called "minbari poetry" which emerged in the 2nd century. In his eulogies about his Ma'n, the poet generally praises him in view of his generosity and emphasizes that this generosity dates back to ancient times. In his political eulogies to the Abbasid caliphs, the poet criticizes their struggle against the Abbasids by addressing the ideology of that day and in some couplets he tries to prove the rightness of the Abbasids in the caliphate with the last verse of Surah al- Anfal in the Qur'an.

As a result, it is fair to say that the the poetry, which is the cornerstone of Arabic literature, carries the traces of the cultural, social and political structures of the Arab. Focusing on the historical data carried by the poets will make it easier to descend into the conceptual premises of the Arabic community. In addition, the eulogies positioned themselves in the tribal order as a link to the social structure during the Jahiliyyah period and integrated themselves into the state system in the new order in terms of both the praised addressee and the purpose, they focused on political/theological conflicts. This change was at the content level. The sedentary personality traits of poets continued as inherited behaviors. Marwan ibn Abi Hafsa also embraced this hereditary behavior and presented the eulogies to the service of the ruling authority.